

АЛЬОНА ГОНЧАРУК

(Київ)

НЕФОРМАЛЬНА ОСВІТА ДОРΟΣЛИХ У КРАЇНАХ ЄС

Запропоновано визначення поняття «неформальна освіта дорослих». Обґрунтовано специфіку розвитку та особливості сучасного стану неформальної освіти дорослих в країнах Євросоюзу. Висвітлено значення неформальної освіти дорослих як основоположного поняття освіти впродовж життя.

Ключові слова: освіта впродовж життя, неформальна освіта, дорослий, освіта дорослих, андрагогіка, неформальна освіта дорослих.

У контексті нової парадигми «освіти протягом життя», яка передбачає розвиток людини впродовж усього життя як робітника, громадянина, індивідуальності, її неперервну освіту, що супроводжує людину в різні періоди її життєдіяльності та сприяє розвитку соціальної та професійної мобільності, визначенню свого місця в соціумі, свого людського і громадянського обов'язку, значно зростає актуальність неформальної освіти дорослих.

Для розбудови системи освіти дорослих у нашій країні, поряд із використанням усього кращого з вітчизняної педагогічної спадщини, важливого значення набуває вивчення та впровадження зарубіжного досвіду. В такому контексті, без сумніву, буде корисним вивчення досвіду провідних країн Європейського Союзу зі створення та втілення в життя концепції освіти дорослих. На нашу думку, сучасна система освіти дорослих є одним із вагомих чинників, що зумовлює високі економічні показники та стабільність держав – членів ЄС.

Важливе значення для вивчення цього напрямку педагогічних досліджень мають праці з філософії освіти В. П. Андрущенка, М. З. Згуровського, І. А. Зязюна, В. Г. Кременя, В. О. Кудіна, М. В. Кузьміна, Ф. Г. Кумбса, В. С. Лутая, А. Ж. Маркевича.

Теоретико-прикладні аспекти неперервної освіти дорослих висвітлені у працях відомих українських науковців С. У. Гончаренка, Р. С. Гуревича, Н. М. Дем'яненка, Г. С. Костюка, Н. Г. Ничкало, В. В. Олійника, С. О. Сисоєвої та ін.

Порівняльно-педагогічні дослідження у галузі розвитку неперервної освіти за кордоном здійснені Н. В. Абашкіною, Т. І. Вакуленко, Б. Л. Вульфсоном, Т. С. Кошмановою, М. П. Лещенко, З. О. Мальковою, Л. П. Пуховською, С. М. Романовою, А. С. Саргсяном, А. А. Сбруєвою, І. В. Фольварочним та ін.

Метою нашої статті є обґрунтування специфіки розвитку та особливостей сучасного стану неформальної освіти дорослих у країнах ЄС.

У науковій літературі зустрічаються такі терміни, як освіта протягом життя або неперервна (*life-long education*) та перманентна освіта (*education permanente*). При незначній різниці у відтінках обидва терміни означають освіту як процес, «вбудований у життя людини, а не обмежений спеціальною навчальною діяльністю в класних кімнатах» [5, с. 30].

Освіта впродовж життя містить усі типи навчання: формальне (*formal*), неформальне (*non-formal*) та інформальне (*informal*) навчання в усі вікові періоди: дітей дошкільного, шкільного віку, підлітків, дорослих, людей похилого віку.

У свою чергу, формальне навчання вміщує офіційну систему освіти країни, що в результаті надає диплом стандартного зразка, неформальне навчання – освіту поза формальною її системою (не надає документа в результаті); інформальне навчання – це процес формування і збагачення установок, освоєння нових знань і вмінь, що відбувається поза межами системи освіти як специфічним соціальним інститутом, тобто в ході повсякденної життєдіяльності людини через спілкування, читання, відвідування установ культури, навчання на своєму досвіді і досвіді інших [1, с. 7].

Отже, освіта дорослих є одним зі складників освіти впродовж життя (неперервної освіти) за віковими періодами.

Освіта дорослих відбувається як у межах формальної освіти (університети, професійно-технічні училища та технікуми), так і поза ними, тобто в неформальних закладах (центри освіти, різноманітні курси та просвітницькі організації) та загалом протягом життя (інформальна освіта).

Як зазначає В. В. Маслова, освіта дорослих – це складова частина системи освіти, її відносно відособлений підрозділ, основним завданням якого є сприяння всебічному розвитку людини в період її самостійного життя [1, с. 11].

Освіту дорослих також називають андрагогікою. Вперше цей термін, що походить від грецького слова «людина», вжито німецьким шкільним учителем Олександром Кнаппом у 1833 році. Протягом значного часу ведуться дебати щодо відмінностей між навчанням дітей та дорослих, між педагогікою та андрагогікою.

Едуард Ліндеманн – перший американський теоретик, хто вжив цей термін у 1927 році. Проте у США поняття набуло популярності через роботу М. Ноулза (1950), який визначив андрагогіку як мистецтво та науку, що допомагають навчати дорослих, і вперше відокремив андрагогіку від педагогіки. Багато вчених піддавало сумніву його визначення, проте воно і до сьогодні залишається досить вагомим у науковій літературі з освіти дорослих.

У Голландії андрагогіку розуміють як загальне вивчення соціальної роботи, громадських організацій та освіти дорослих. Для досліджень науки андрагогіки голландці використовують термін *андрогологіка* (*anragology*). Термін уперше було вжито у Нідерландах, коли Тен Хейв опублікував статтю в журналі «Народна освіта» (*Volksopvoeding*) у 1960 році [4, с. 9-10].

Розвиток цієї освітньої галузі передусім пов'язаний із іменами Ф. Пьогелера (Німеччина), М. Ноулза та Р. Сміта (США), П. Джарвіса (Великобританія) та Л. Туроса (Польща).

Андрагогіка (з гр. *aner*, *andros* – дорослий чоловік, зрілий муж і *ago* – веду) – наука про навчання дорослих, що обґрунтовує діяльність дорослих, які навчаються, й тих, хто навчає, з організації процесу навчання [1, с. 3].

Дорослий – особа, що виконує соціально значимі продуктивні ролі (громадянина, працівника, члена сім'ї), володіє фізіологічною, психологічною, соціальною, етичною зрілістю, відносною економічною незалежністю, життєвим досвідом і рівнем самосвідомості, достатніми для відповідальної самокеруючої поведінки, що поєднує або чергує навчальну діяльність з іншими видами діяльності [1, с. 5].

Загалом дорослість пов'язують не стільки з віком людини, скільки з соціально-психологічними факторами, які усвідомлюються самою людиною й визнаються суспільством.

Найширше визначення «дорослої людини» надано на Генеральній сесії ЮНЕСКО в Найробі 1976 року: дорослим прийнято називати будь-яку людину, що визнана дорослою в тому суспільстві, до якого вона належить.

Сьогодні у педагогічній науці немає однозначного визначення терміну «неформальна освіта». Кожен дослідник розглядає це поняття зі своєї точки зору, хоча й існує в їхніх поглядах багато спільного.

Проаналізувавши та узагальнивши дослідження та погляди таких науковців, як В. В. Маслова, Г. Карон (G. Caron), Д. В. Лівінгстона (D. W. Livingstone), Д. Р. Прасад (D. R. Prasad), Дж. Кляйс (J. Kleis), Д. и Н. Зицер, Н. Лонгворт (N. Longworth), Р. П. Сінгх (R. P. Singh), Філіп Х. Кумбс та Мензур Ахмед (Philip H. Coombs and Manzoor Ahmed) та ін., ми дійшли висновку, що неформальна освіта – це організована, структурована та цілеспрямована навчальна діяльність, що здійснюється за межами закладів формальної освіти, спрямована на задоволення найрізноманітніших освітніх потреб різних, у тому числі вікових (від раннього дитячого й аж до похилого віку), груп населення, що, проте, не надає легалізованого диплома.

Упродовж тривалого періоду у Європі усталеною, традиційною й загальноприйнятою вважали формальну освіту дорослих, яка набула значного поширення як на Заході, так і в Україні. Відомо, що формальна освіта дорослих є інституціолізована (тобто представлена освітніми закладами різних типів та кваліфікаційних рівнів); пропедевтична (у тому сенсі, що кожен її рівень готує студентів до наступного, вищого і спирається на попередній); здійснює навчальну програму, затверджену на державному рівні (з чітко визначеними цілями та системою оцінювання); має ієрархічний характер (наявність вищого органу управління) [3, с. 75].

На відміну від зазначеного, неформальна освіта дорослих стосується всіх освітніх програм, що реалізуються поза формальною освітньою системою, зазвичай є добровільною і короткотривалою. Такі програми відзначаються широкою різноманітністю, наприклад, оволодіння другою мовою, набуття умінь розв'язання конфліктів, формування лідерських рис, програми психолого-педагогічного спрямування. Ці програми, на відміну від формальної освіти, не вимагають попереднього навчання. Процес навчання забезпечують інструктори.

Неформальна освіта дорослих не має затверджених державою програм, але може відбуватися під егідою вищого навчального закладу. Іншими словами, це освіта у незалежній формі.

Отже, *неформальна освіта дорослих* – це організована, структурована та цілеспрямована навчальна діяльність, що здійснюється за межами закладів формальної освіти, спрямована на задоволення найрізноманітніших освітніх потреб будь-якої людини, що визнана дорослою в тому суспільстві, до якого вона належить, проте не надає легалізованого диплома.

Країни Європи, починаючи з XVII-XVIII століть (епоха централізованих держав і абсолютистських монархій) активно втручались в освітню сферу і до XIX-XX століть практично вся освіта в континентальній Європі стала державною. У меншій мірі це стосувалося Великобританії, і практично зовсім не торкнулося США. Тому в Європі неформальна освіта дорослих розвивалась як альтернатива державній та формальній, сприймалася як щось нове, викликаючи певну недовіру.

У США, де держава довгий час, практично до 60-х років XX століття, утримувалась від втручання в сферу освіти, немає не тільки протиставлення неформальної освіти формальній, але й межі між ними часом важко провести. Взаємовплив приватної, державної, громадської, конфесійної освіти в США сприяє їх зближенню, вимагає від усіх типів освіти стандартизації та технологізації. Саме тому педагогічні стандарти і технології виникають у XX столітті в США і поширюються на весь інший світ, причому якраз неформальна, рідше приватна освіта, стають основою для їх розвитку. І тільки потім ті чи інші стандарти та технології запозичуються державною системою освіти.

Сучасні тенденції неформальної освіти дорослих у Європі полягають у пом'якшенні протистояння та протиставлення неформальної освіти формальній державній, між ними встановлюються відносини взаємодоповнення. Неформальна освіта дорослих, чи то приватна чи суспільна, стає випробувальною лабораторією для нових технологій, для вироблення нових стандартів. Коли нові технології і стандарти витримують випробування в жорсткій конкуренції у сфері неформальної освіти дорослих, їх переймають державна система освіти та приватні навчальні заклади [2, с. 22].

Про розвиток освіти дорослих свідчать шість міжнародних конференцій ЮНЕСКО з освіти дорослих (КОНФІНТЕА) у Данії (1949), Канаді (1960), Японії (1972), Франції (1985), Німеччині (1997) та Бразилії (2009).

У 60-х роках XX ст. освіта дорослих розглядалась як додаткова для людей із елементарним рівнем освіченості, у 70-х роках виокремлюється професія андрагога, освіта дорослих розглядається як рівнозначна складова національної системи освіти, у 80-х роках напрям неперервної освіти обґрунтовується як фактор культурного розвитку.

Дві конференції (Монреаль (1960) і Токіо (1972)) стали важливим внеском щодо інтеграції освіти дорослих у загальну освітню систему та активізували її розвиток у всіх провідних країнах Європи.

Були створені міжнародні та регіональні організації освіти дорослих, проводилися зустрічі та конференції. Так, AERC – конференція досліджень освіти дорослих – збирала дослідників, починаючи з 1950 року; Європейське бюро освіти дорослих розгорнуло свою діяльність у 1953 році, а сьогодні це потужна Європейська асоціація освіти дорослих (ЕАЕА); Міжнародне товариство порівняльної освіти дорослих (ISCAE) та Товариство порівняльної освіти в Європі (CESE) почали свою роботу в 1960 та 1961 році відповідно. Всесвітня рада товариств порівняльної освіти (WCCE) сформувалася в 1970 році, Міжнародна Рада з освіти дорослих (ICAE) – у 1973, Комітет вивчення та дослідження у порівняльній освіті дорослих (CSRCAE) – у 1987 році; створюються національні товариства та асоціації освіти дорослих. Їхня діяльність спрямовувалася на активізацію міжнародної співпраці науковців та практиків, на розробку та втілення концепції освіти дорослих, обмін досвідом.

У 1990-х роках неформальна освіта дорослих розглядалась як еквівалент формальної, як концепція, що сприяє культурному, науковому, соціальному та економічному розвитку суспільства.

У 2000 р. за сприяння Інституту освіти ЮНЕСКО (з 2006 р. – Інститут ціложиттєвого навчання ЮНЕСКО) було створено Всеукраїнське координаційне бюро Міжнародної громадсько-державної програми «Освіта дорослих України», за підтримки якого в Україні, як і в більшості країн Європи, щорічно проводяться тижні освіти дорослих. Головна мета Тижнів – досягти визнання освіти дорослих як необхідної умови розвитку суспільства, що навчається, та подолання обмеженого уявлення про освіту.

Остання конференція у 2009 році була спрямована на обґрунтування навчання дорослих і неформальної освіти як складових освіти впродовж життя. На конференції прийнято Беленські рамки дій «Використання широких можливостей навчання та освіти дорослих в інтересах благополучного суспільства». У сфері фінансування визначено необхідність прискорення прогресу та здійснення рекомендації щодо виділення на освіту не менше ніж 6 % ВВП і життя заходів із метою збільшення асигнувань на навчання та освіти дорослих; розширення освітніх ресурсів та бюджетів, наявних у всіх державних відомствах, для досягнення цілей комплексної стратегії навчання та освіти дорослих. Генеральним завданням визначалося поєднання навчання дорослих і неформальної освіти з іншими важливими програмами в галузі освіти і розвитку (LIFE, ОДД, Десятиріччя ООН з поширення письменності, Десятиріччя з освіти) в інтересах сприяння їхній інтеграції в національні стратегії країн-учасниць.

Особливості сучасного стану неформальної освіти дорослих маємо можливість проаналізувати на прикладі двох провідних країн – членів Євросоюзу – Великобританії та Німеччини.

Серед спільних форм освіти дорослих ми виокремили такі, як організації, що навчаються (тобто підприємства, що організовують навчання для власних співробітників), та асоціації робітничої освіти, англійські центри освіти дорослих та німецькі народні університети (*Volkshochschulen*). Також у Великобританії існують відділення неперервної освіти при вищих навчальних закладах та коледжах подальшої освіти; громадські коледжі та центри освіти дорослих; короткострокові коледжі інтернатного типу. Новітніми формами освіти дорослих, що виникли в останню чверть ХХ століття у відповідь на об'єктивні потреби британського суспільства у забезпеченні особистісного вдосконалення працівників і літніх людей, стали організації, що навчаються, та університети третього віку.

У Німеччині послуги у сфері неформальної освіти дорослих також надають церкви та профспілки, поширеним є дистанційне навчання.

Отже, можемо стверджувати, що системи неформальної освіти дорослих цих країн сьогодні розвиваються у контексті таких тенденцій:

– відродження традицій громадської освіти, в чому вбачається один із провідних шляхів подолання проблеми соціального та освітнього відчуження певних категорій населення (інвалідів, біженців, неграмотних, матеріально незабезпечених тощо);

– перенесення ідеї особистісного самовдосконалення у нові контексти (робоче місце, колектив) і створення роботодавцями оптимальних умов для саморозвитку своїх працівників;

– активний розвиток і підтримка навчальної діяльності людей пенсійного віку в руслі демографічних змін та соціально зорієнтованої політики уряду.

За даними Євростату (2009), значна частина населення Євросоюзу віком 25-64 роки бере активну участь у неформальному навчанні, 80 % їх неформальної освіти стосується безпосередньо професійної реалізації. Найбільш популярними цілями людей є бажання мати кращу роботу та покращення кар'єри (45 %), удосконалити рівень знань і вмінь із певного напрямку (33 %), отримати знання та вміння, необхідні в повсякденному житті (26 %). Найактивніше бере участь у неформальній освіті населення Швеції (70 %), Норвегії та Фінляндії (50 %), Німеччини (45 %), Великобританії (40 %). Найбільше провайдерів неформальної освіти в Європі спостерігаємо серед підприємств (38 %), неформальних освітніх і просвітницьких організацій (18 %), комерційних установ (10 %) та ін. [6, с. 3].

Таким чином, проблема освіти дорослих приділяється суттєва увага в освітній політиці розвинутих країн ЄС. Вона розглядається як механізм досягнення стійкого економічного розвитку, гарантування громадянського прогресу та демократичного устрою суспільного життя; як вияв відповідальності суспільства за формування людського та соціального капіталу, який є ключовим елементом сучасного суспільства знань.

Звернення до позитивного педагогічного досвіду Великобританії та Німеччини дозволило розробити рекомендації щодо впровадження європейського досвіду у сфері неформальної освіти дорослих в Україні.

1. Визнання неформальної освіти дорослих обов'язковою інтегральною складовою системи неперервної освіти та розробка відповідної нормативно-правової підтримки.

2. Сприяння подальшій варіативності освітніх можливостей для саморозвитку. Також перспективною, на наш погляд, є ідея створення «відкритих університетів», що не мають нічого спільного з вищою освітою, – це просто найрізноманітніші освітні курси і програми для дорослих поза академічним сектором.

3. Урахування освітніх потреб усіх вікових категорій громадян. Сьогодні в Україні громадяни пенсійного віку становлять близько 29 % (14,5 млн.), що вимагає від держави пильної уваги до їх освітніх потреб.

Таким чином, створення найрізноманітнішої та всеохоплюючої системи освіти дорослих громадян України має будуватися на трьох основних європейських засадах: ініціативі й активності громадських організацій; організаційно-розпорядчій і фінансовій активності органів державної виконавчої влади та місцевого самоврядування; індивідуальній ініціативі самих дорослих громадян України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Маслова В. В.* Основы андрагогики. Терминологический словарь-справочник [для студ. соц.-гуманитарн. спец.] / Сост. В. В. Маслова. – Мариуполь, 2004. – 19 с.
2. *Boateng S. K.* Significant country differences in adult learning / S. K. Boateng // Population and social conditions. – Eurostat : Statistics in focus. – 2009 – № 44. – 12 p.
3. *Colardyn D.* Lifelong Learning: which ways forward / D. Colardyn. – Utrecht : Lemma Publishers, 2001. – 265 p.
4. *Colley H.* Informality and formality in learning / H. Colley, P. Hodkins, J. Malcom: A report for the Learning and Skills Research Centre. – Leeds, UK : University of Leeds, 2003. – 93p.
5. *Jarvis P.* International dictionary of adult and continuing education / P. Jarvis, A. L. Wilson. – L. : Routledge, 2002. – 202 p.
6. *Rogers A.* Teaching Adults / A. Rogers. – Open University Press, 2002 – 296 p.

АЛЁНА ГОНЧАРУК

НЕФОРМАЛЬНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ ВЗРОСЛЫХ В СТРАНАХ ЕС

Предложено определение понятия «неформальное образование взрослых». Обосновано специфику развития и особенности современного состояния неформального образования взрослых в странах Евросоюза. Раскрыто значение неформального образования взрослых как основополагающего понятия образования в течение жизни.

Ключевые слова: образование в течение жизни, неформальное образование, взрослый, образование взрослых, андрагогика, неформальное образование взрослых.

ALYONA GONCHARUK

NON-FORMAL ADULT EDUCATION IN THE EU

The definition of the term "non-formal adult education" is offered. The specific of the development and features of the current state of non-formal adult education in the EU is justified. The importance of non-formal education as a fundamental concept of lifelong education is revealed.

Keywords: lifelong education, non-formal education, adult, adult education, Andragogics, non-formal adult education.

Одержано 15.11.2011, рекомендовано до друку 26.01.2012.